

Jan Löfström är PhD, docent, universitetslektor i samhällslära och samhällslära i gymnasiet sedan 2003 efter att ha varit en valfri kurs 1994–2003. I samhällsläraprovet finns sedan införandet av det nya realprovet tio valfria provuppgifter av vilka två är jokeruppgifter med högre maximipoint. Högst sex uppgifter ska besvaras. Tumregeln är att en jokeruppgift och två andra uppgifter fokuserar på kursen Ekonomikunskap. Vissa teman som kommunal ekonomi kan dock behandlas i flera kurser, inte endast i Ekonomikunskap. År 2017 förändras provet när elektroniska studentprov i samhällslära ska införas. Då kommer provet att ha nio valfria uppgifter av vilka högst fem får besvaras. Två uppgifter (en av dem en jokeruppgift) fokuserar på Ekonomikunskap och en uppgift tangerar flera kurser.

Jan Löfström är PhD, docent, universitetslektor i samhällslära och samhällslära i gymnasiet sedan 2003 efter att ha varit en valfri kurs 1994–2003. Han doktorerade i sociologi vid Essex universitet 1994. Sedan 2001 är han provkonstruktör för studentprov i historia och samhällslära och 2007–12 ordförande i sektionen för samhällslära i Studentexamensnämnden.

Ekonomikunskap i studentprovet i samhällslära

Uppgifterna i ekonomikunskap i studentexamen testar inte enbart abiturienternas materiella kunskaper, utan här bedöms också deras kognitiva färdigheter och mognad. Den här artikeln diskuterar uppgifterna i ekonomikunskap i samhällsläraprov i den finländska studentexamen. Den redogör för riktlinjerna i provkonstruktion, hur olika delar av ekonomikunskap beaktas i prov och hurdana färdigheter som krävs av abiturienter. Artikeln diskuterar också enskilda provuppgifters popularitet.

Skolundervisningen i ekonomikunskap är ett relativt outforskat tema i de nordiska länderna medan det till exempel i Tyskland finns rikligt med forskning på området. Ett intressant källmaterial för att undersöka ungdomars förhållande till ekonomikunskap som är speciellt för Finland är statistiken över samhällsläraproven i studentexamen. Med statistiken kan man analysera bland annat hur populära enskilda uppgifter i provet har varit. (Om andra möjliga frågeställningar se Löfström 2016; Löfström & Kaarninen 2013.)

Ekonomi som del av samhällslära

Sedan 2006 kan abiturienterna avlägga studentprov i enskilda realämnen, bland andra i samhällslära. Efter att ha varit en del av dubbelämnet historia och samhällslära blev samhällslära ett självständigt ämne 2003–2004. Efter införandet av det nya realprovet 2006 ökade samhällsläraprovet kraftigt i popularitet. Det är dock svårt att bevisa vilka som har varit orsakerna till den ökade populariteten.

Ekonomikunskap är en obligatorisk kurs i samhällslära i gymnasiet sedan 2003 efter att ha varit en valfri kurs 1994–2003. I samhällsläraprovet finns sedan införandet av det nya realprovet tio valfria provuppgifter av vilka två är jokeruppgifter med högre maximipoint. Högst sex uppgifter ska besvaras. Tumregeln är att en jokeruppgift och två andra uppgifter fokuserar på kursen Ekonomikunskap. Vissa teman som kommunal ekonomi kan dock behandlas i flera kurser, inte endast i Ekonomikunskap. År 2017 förändras provet när elektroniska studentprov i samhällslära ska införas. Då kommer provet att ha nio valfria uppgifter av vilka högst fem får besvaras. Två uppgifter (en av dem en jokeruppgift) fokuserar på Ekonomikunskap och en uppgift tangerar flera kurser.

Av de sammanlagt 206 uppgifterna i samhällsläraprovet 2006–2015 har en tredjedel behandlat ekonomiska frågor. Kursen Ekonomikunskap har följande delar i gymnasiet läroplan och enligt min tolkning som en av provkonstruktörerna har dessa delar behandlats i uppgifterna i följande omfattning (Obs! indelningen bör ses som endast riktningsgivande och en enskild uppgift kan ingå i flera kategorier):

1. Finländarnas näringsgrenar, 6 uppgifter
2. Den ekonomiska verksamheten och företagen (bl.a. efterfrågan, utbud, konkurrens), 21 uppgifter
3. Fluktuationer i det ekonomiska livet (bl.a. tillväxt, keynesianism), 14 uppgifter
4. Penningpolitiken och finansmarknaden, 11 uppgifter

5. Den offentliga ekonomin och den ekonomiska politiken (beskattning, finanspolitik, inkomstpolicen), 13 uppgifter
6. Finland i den internationella handeln och ekonomin, 14 uppgifter
7. Finlands ekonomiska framtidsutsikter (bl.a. risker, tillväxtgränser), 7 uppgifter

Det är inte endast materiella kunskaper som bedöms utan även kognitiva färdigheter och mognad i hur kunskaper läggs fram. I *Grunderna för gymnasiets läroplan 2003* (s. 186) står som ett mål för undervisning i samhällslära att de studerande ska kunna "bilda sig en motiverad åsikt om kontroversiella sociala och ekonomiska frågor som är knutna till värderingar". I de nya *Grunderna för gymnasiets läroplan 2015* (s. 182) konstateras ytterligare att de studerande ska kunna "jämföra alternativa modeller för samhällsutveckling och ekonomisk utveckling samt bedöma olika motiv bakom och följderna av samhällsbeslut och -åtgärder ur olika befolkningsgruppers perspektiv". Som en av de sakkunniga i läroplansprocessen tolkar jag att den här punkten vill betona att ekonomiska frågor också är politiska och att påståenden om alternativlöshet som ofta kommer fram i den ekonomiska-politiska diskursen bör tas med en nypa salt (närmare om temat se Lofström & van den Berg 2014, 82–86).

Enskilda provuppgifters popularitet

Jag har använt statistiken om studentexamen för att undersöka hur många abiturienter som har besvarat olika uppgifter i provet i samhällslära. Materialet gäller tidsperioden 2007–2014. I analysen ingår alla uppgifter som berör ekonomi oberoende av om de har fokuserat på kursen Ekonomiskunskap eller någon annan kurs i samhällslära, till exempel Medborgarens lagkunskap där också vissa ekonomiska teman behandlas.

Vanligen har enskilda uppgifter i provet i samhällslära besvarats av 40–80 procent av provdeltagarna (se även Lofström & Kaarninen 2013, 183). Man kunde förvänta sig att procenttalet skulle vara högt i jokeruppgifter eftersom där finns möjligheten till högre maximipöäng, men av 16 jokeruppgifter i ekonomiskunskap under denna tidspe-

riod har endast fem besvarats av mer än 70 procent av deltagarna. Det är visserligen så att provuppgifters popularitet påverkas av många faktorer. Uppgifterna konkurrerar mot varandra när abiturienten ska välja vilka uppgifter hen besvarar för att dra maximal nytta av sina kunskaper inom det begränsade tidsutrymmet i provet. En uppgift som besvarats av 40 procent av provdeltagarna har inte nödvändigtvis varit motbjudande men de flesta deltagarna har helt enkelt gillat andra frågor mer.

Här är det av intresse att se vilka som har varit de populäraste ekonomiuppgifterna i samhällsläraprov 2007–2014.¹⁾ De tio mest populära provuppgifterna listas nedan i kronologisk ordning. Statistiskt eller annat material ingår i uppgifterna A, D, E, F, G och I. Uppgiftens tema beskrivs kort och inom parentes ges andelen deltagare i provet som besvarade uppgiften.

A. Våren 2007, uppgift 3: hur näringsstrukturen i Finland förändrades 1950–2002 enligt grafen i uppgiften och varför fortsätter servicenäringarnas andel i arbetskraften att öka och industrins andel att minska (95 %).

B. Våren 2008, uppgift 3: hur skulle en plattskatt skilja sig från beskattningen i Finland idag och vilka positiva eller negativa sidor skulle den ha för enskilda medborgare och samhället (86 %).

C. Hösten 2008, uppgift 3: vilka faktorer påverkar prispöbildningen av tre produkter som ges i uppgiften (83 %).

D. Hösten 2008, uppgift 9: hurdana skillnader finns det i befolkningens ålders- och näringsstruktur i fyra utvalda kommuner enligt den givna statistiken och hurdana sociala och ekonomiska utmaningar kan härledas från informationen (92 %).

E. Hösten 2010, uppgift 4: hur förändrades huslällens inkomststruktur i Finland 1987–2005 enligt den givna statistiken och vilka var orsakerna till förändringarna (83 %).

1) Materialet finns tillgängligt på <https://www.ylioppilastutkinto.fi/ext/arkisto/>

F. Hösten 2010, uppgift 10: vilka skyldigheter medför medlemskapet i euroområdet för staten och vilka fördelar och nackdelar har medlemskapet enligt tolkningarna som ges i uppgiften (88 %).

G. Hösten 2012, uppgift 9: hur kommer listan av världens största nationalekonomier att förändras 2009–2050 enligt prognosen som ges i uppgiften och vilka faktorer talar för att prognosen slår in eller inte slår in (85 %).

H. Våren 2013, uppgift 1: hurdana effekter på privathushåll och samhällsekonomin har tre olika skattelösningsalternativ som ges i uppgiften (90 %).

I. Våren 2013, uppgift 4: vilka problem för samhällsekonomin innebär deflation och en hög inflation (83 %).

J. Hösten 2013, uppgift 9: med hänvisning till statistiken i uppgiften, vilka är orsakerna till skillnaderna i hur sysselsättningsgraden hos olika befolkningsgrupper förändrades i Finland 1989–2011 och hur försöker staten främja sysselsättningen bland de olika befolkningsgrupperna (91 %).

Det är svårt att se en enstaka förklaring till varför just dessa uppgifter var synnerligen populära. Det är ändå anmärkningsvärt att statistiskt eller annat material ingår i flera av dessa uppgifter och att många av dem (A, B, C, D, F, G, H, J) är konstruerade så att abiturienten ska jämföra olika situationer eller fördelar och nackdelar från olika aktörsperspektiv. Sådana element gör det lockande för abiturienten att välja uppgiften eftersom det kan kännas att strukturen och delvis också innehållet för ett svar ges i uppgiften (jfr Lofström & Kaarninen 2013, s. 184). Också uppdraget att resonera om likheter och olikheter i ekonomiska utmaningar eller om följderna av olika ekonomiska lösningar kan tilltala många abiturienter, också sådana som är benägna att framlägga argument utan särskilt goda kunskaper om själva temat.

I materialet finns också uppgifter som har besvarats av jämförelsevis få abiturienter i provet. Det finns fyra uppgifter där endast var tredje del-

tagare i provet eller färre har besvarat frågan och de är följande:

K. Våren 2008, uppgift 10; utgående från källmaterialet i uppgiften, varför skulle det vara "problematiskt" om inflationen i euroområdet steg över två procent och varför har inflationen i Finland hållit sig på en lägre nivå än i euroområdet 1998–2007 (35 %).

L. Hösten 2009, uppgift 3: vilken roll har bankerna i samhällsekonomin (32 %).

M. Hösten 2013, uppgift 4: vilka faktorer påverkar utvecklingen av bytesbalans och handelsbalans i den finländska samhällsekonomin (19 %).

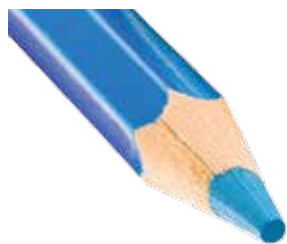
N. Våren 2014, uppgift 3: hur har inkomstskillnaderna i olika befolkningsgrupper i Finland utvecklats 1995–2011 enligt grafen i uppgiften och vad är orsakerna till utvecklingen (36 %).

På basis av tidigare undersökningar och censorerfarenheter kan jag ge några möjliga förklaringar till varför dessa uppgifter var mindre populära (se Lofström & Kaarninen 2013). Att uppgiften besvaras av få abiturienter kan bero på att frågeställningen syns vara otydlig eller för komplicerad vilket kan vara problemet i uppgift M. Abiturienter kan tro att de borde kunna förklara detaljerna i källmaterialet även om det räcker med att kunna tolka den väsentliga informationen. Det här är relevant i uppgift N. I uppgift L kan abiturienterna ha varit osäkra på hur omfattande de ska redogöra för bankernas roll som diskuterades mycket efter finanskrisens utbrott men som inte kom fram lika starkt i läroböckerna. En faktor som är relevant i slutdelen av uppgift K i synnerhet är också helt enkelt att uppgiften eller någon del av den berör saker som är obekanta för abiturienter.

Slutord

Statistiken över studentprov i samhällslära ger möjlighet till flera och mer djupgående analyser än vad den här korta artikeln kan illustrera. Svar i studentprov i samhällslära har använts i kvalitativa analyser av ungdomarnas förhållande till och kunskaper om ekonomi (Lofström & van den Berg 2014) vilket också har undersökts i enkät

(Sutela 2015). Nationalekonomer och ämnesdidaktiker i samhällslära kunde också samarbeta mer i forskning om ungdomarnas ekonomiska kunskaper och färdigheter för att utveckla pedagogiken i ekonomiundervisning.

UNGDOMENS RÖST

Referenser

Grunderna för gymnasiet läroplan 2003. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.

Grunderna för gymnasiet läroplan 2015. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.

Löfström, Jan 2016. Vastaavatko pojat ja tytöt eri tehtäviin historian ylioppilaskokeissa? Tilastollinen analyysi. Historiallinen Aikakauskirja (utkommer i september).

Löfström, Jan & van den Berg, Marko 2014. Miten lukion taloustiedon opetus tukee talouden kriisien ymmärtämistä. Kansantaloudellinen aikakauskirja, 110:1, 76–88.

Löfström, Jan & Kaarninen, Mervi 2013. Historian ja yhteiskuntaopin kokeet ylioppilastutkinnoissa 2006–2012: havaintoja ja tutkimustehtäviä. I Kalle Juuti & Liisa Tainio (red.) Ainedidaktinen tutkimus koulutuspoliittisen päätöksenteon perustana. Helsingfors: Suomen ainedidaktinen tutkimusseura, 179–195.

Sutela, Inkeri 2015. Lukiolaisten näkemyksiä talouspolitiikasta ja taloustiedon kurssista. Kasvatus, 46:2, 143–159.

”Det är närapå omöjligt att få laudatur i samhällslära med att endast kunna det som finns i läroböckerna.”

”Bra samhällsläraprov kräver mångsidiga kunskaper”

Ett bra samhällsläraprov ska ur abiturientens synvinkel mäta skribentens kunskaper om samhället på ett mångsidigt sätt och även beakta att skribentens kunskaper kan sträcka sig längre än det skriftliga material som är föreskrivet i läroplanen och undervisningskurserna. EST bad en nybliven student, Alexis Vartiainen, beskriva sina egna erfarenheter.

Jag är en 19-årig åbobo som skrivit studenten våren 2016. Under hösten inleder jag mina studier på utbildningslinjen för rättsnotariestudier på Åbo Akademi. Dessutom är jag ordförande för Åbo ungdomsfullmäktige 2016–2017; detta är min andra period som ungdomsfullmäktigeledamot. Jag tänker även kandidera i kommunalvalet 2017 för Samlingspartiet i Åbo.

Som en samhällsintresserad ungdom visste jag redan då jag började på gymnasiet, att jag ville skriva studentexamensprovet i samhällslära. Jag har följt med ekonomi och politik i åratal. Detta brinnande intresse för världen omkring oss är säkert något som jag ärvt från mina föräldrar. Hos oss har samhällliga frågor alltid diskuterats vid matbordet, och som många andra föräldrar arbetar mina föräldrar som ekonomer vid lokala företag. Detta intresse har ytterligare förstärkts av min obevekliga nyfikenhet. Med tanke på denna bakgrund var det givet att jag ville och skulle skriva studentexamensprovet i samhällslära.

Samhällsläran i gymnasiet är indelad i fyra

Alexis Vartiainen
Alexis Vartiainen är student från Katedralskolan i Åbo, studerande vid ÅA och ordförande för stadens ungdomsfullmäktige

+ 10. Nedan finns information om Finlands produktionsstruktur samt jämförelser med Sverige och Tyskland.

a) Hur har den finländska produktionsstrukturen utvecklats enligt figur 1? (2 p.)

b) Jämför utvecklingen av privata tjänster i Finland och Sverige. (2 p.)

c) Vilka hot och möjligheter står det finländska ekonomiska livet inför i framtiden? (5 p)

Frågan är delad i tre delar (något som är ganska typiskt för jokeruppgifterna) och följs av två grafer med information om de tre ländernas produktionsstruktur och dess utveckling under en viss tidsperiod. Uppgiften kräver alltså att skribenten kan tolka graferna och förstå den terminologi som graferna använder samt vad värdena i graferna berättar om ländernas ekonomi. Dessutom skall skribenten kunna jämföra de olika ländernas ekonomier med hänsyn till den information som presenteras. Uppgift c) är dock den mest krävande i och med att den kräver att skribenten ska kunna berätta om en vid och komplex helhet, nämligen den finländska ekonomins framtid. Ett sådant svar kräver kunskap om både aktuella svårigheter (t.ex. information från nyheter om konkurrenskraftsavtalet) samt mera teoretisk och fördjupad kunskap om de fenomen som presenteras i andra kursen i samhällslära (t.ex. om Kina-effekten). Uppgift c) sätter alltså skribentens ekonomikunskap på prov samtidigt som skribenten måste vara uppmärksam och hålla sitt svar koncist, presentera informationen logiskt och skriva ett svar som inte åter upp för mycket av provtiden.

Själv valde jag att skriva denna och även den andra jokeruppgiften för att maximera antalet poäng jag kunde få i provet. Dessutom svarade jag på alla andra ekonomifrågor i provet samt en fråga om EU:s regionalpolitik. Jag valde bort uppgifter från SL1 och SL3 som i första hand krävde detaljkunskaper om olika fenomen som studentexamensnämnden valt att diskutera i uppgiften: m.a.o. kom jag inte ihåg tillräckligt om fenomenen i fråga för att enligt min egen bedömning kunna skriva berömliga svar. Ekonomiuppgifterna krävde förståelse av fenomen och härledning från givna fakta, något som jag kände mig mera säker med. Jag kan med fog säga att mina val i provet var lyckade, eftersom mitt prov fick vitsordet laudatur av censorerna i nämnden.

kurser: allmän samhällslärkurs, ekonomikunskapskurs, en kurs om medborgarens rättskunskap och en EU-kurs. I studentexamensprovet är de två första kursernas innehåll det viktigaste och innehållet i dessa kurser svarar för 6 av de 10 uppgifterna. Det är därmed befogat att anta att dessa två kurser ses som de viktigaste mätarna av samhällskunskap i studentexamensnämnden.

Provet är indelat i 8 vanliga uppgifter och 2 jokeruppgifter värda mer poäng. De vanliga uppgifterna kräver i allmänhet i första hand kunskap från böckerna, medan jokeruppgifterna är betydligt mer krävande och kräver att skribenten ska kunna förstå, tolka och tillämpa information som

presenteras i uppgiften i anknytning till samhälls- och ekonomiska fenomen. För att exemplifiera detta har jag kopierat den andra jokeruppgiften från mitt studentexamensprov (hösten 2015) i rutan.

Ett bra samhällsläraprov ska ur abiturientens synvinkel mäta skribentens kunskaper om samhället på ett mångsidigt sätt och även ta i beaktande att skribentens kunskaper kan sträcka sig längre än det skriftliga materialet som är föreskrivet i läroplanen och undervisningskurserna. Jag anser att samhällsläraprovet är uppbyggt på ett sådant mångsidigt sätt. Jag anser även att vitsordet i studentexamensprovet i samhällslära

kan förväntas korrelera med skribentens aktuella kunskaper och förståelse om det finska samhället och ekonomin. Det är närapå omöjligt att få laudatur i samhällslära med att endast kunna det som finns i läroböckerna, vilket innebär att de med toppvitsord i studentexamensprovet har kunskap utöver det som krävs i läroplanen samt en sådan uppfattning om samhällsfrågor som endast kan fås genom att följa med och observera samhället och ekonomin genom t.ex. medierna. Samtidigt ska materialet och provet vara en vägvisare för inträdesproven i olika samhälls- ämnen, t.ex. rätts- eller samhällsvetenskaper samt ekonomutbildningen, dvs. testa och förbereda

skribentens inträdesprovskunskaper. Åtminstone jag anser att både läromaterialet och provet fyller dessa krav.

Sammanfattningsvis kan jag som en alldeles nyligen utexaminerad student säga, att kraven som studentexamensnämnden ställer i realprovet i samhällslära på abiturienterna har hög klass och att kunskaperna om Finlands rättsystem från SL3 (lagkunskap) var alldeles nödvändiga inför inträdesprovet till rättsnotarieutbildningen.